

Symposia Sekce dějin farmacie ČFS v roce 2019

Sekce dějin farmacie České farmaceutické společnosti ČLS JEP pořádala v roce 2019 dvě tradiční symposia. LXVI. symposium z historie farmacie se konalo dne 18. května 2019 v Hospitálu Kuks. Spoluorganizátory symposia byly České farmaceutické muzeum (ČFM) a Spolek pro vybudování ČFM. Symposium bylo spojeno s valnou hromadou Spolku pro vybudování ČFM a Otvíráním muzea – zahájením letní turistické sezony v ČFM s koncertem v hospitálním kostele Nejsvětější Trojice za účasti zástupců Farmaceutické fakulty UK v Hradci Králové, ČFM, ČFS i dalších hostů. V odpoledních hodinách byly v rámci symposia prezentovány odborné příspěvky z historie farmacie a souvisejících oborů. Účastníci symposia dále měli možnost individuálně si prohlédnout expozice ČFM.

Podzimní LXVII. symposium z historie farmacie a veterinární medicíny pořádala Sekce dějin farmacie 6. listopadu 2019 v Brně na půdě Veterinární a farmaceutické univerzity ve spolupráci s Farmaceutickou fakultou, Ústavem dějin veterinárního lékařství a Klubem dějin veterinární medicíny a farmacie VFU Brno a ČFM. Symposium se konalo v prostorách Kabinetu dějin veterinárního lékařství, kde se účastníci mohli seznámit s některými historickými exponáty z dějin léčení zvířat, veterinární hygieny a univerzity, která si v roce 2019 připomíná 100. výročí zahájení výuky veterinárních lékařů v Brně.

PharmDr. Tünde Ambrus, Ph.D.

Sekce dějin farmacie ČFS

Ústav aplikované farmacie FaF VFU Brno

LXVI. symposium z historie farmacie a Otvírání muzea 2019

Kuks, 18. května 2019

LÉKY A LÉKÁRNÍCI V GHETTU TEREZÍN 1941–1945

TOMÁŠ ARNDT

Katedra sociální a klinické farmacie FaF UK, Hradec Králové

e-mail: arndttomas66@gmail.com

Tématem prezentace je farmaceutická péče v ghettu Terezín v letech 1941–1945. Jeho obecným cílem je na základě dostupných archivních materiálů zpracovat seznam léků dostupných v lékárně a v jejích pobočkách na území ghetta Terezín. V ghettu v Terezíně byla vězněna celá řada židovských lékárníků z historických zemí, ale i ze Slovenska. Někteří z nich zemřeli ještě na území ghetta vzhledem k nevyhovujícím a vyčerpávajícím životním podmínkám, další byli transportováni do vyhlazovacích táborů na východě, kde byli zavražděni, a jen některým se podařilo přežít. Podstatnou část tvořili farmaceuti, kteří přišli do Terezína v období 1944–1945 jako Židé z tzv. „smíšených manželství“ nebo potomci z těchto manželství jako „poloviční Židé“. V ghettu byli také lékárníci z Německa, Rakouska a zřejmě i z Holandska.

Centrální lékárna (Zentralapotheke) se členila na samotnou lékárnu (Apotheke) a laboratoř (Laborator). Dále existovalo ještě jedenáct tzv. „filiálek“ (též označovaných jako Apotheke), Centrální lékárna zásobovala „filiálky“ (v nich pracovali jeden až dva lékárníci, kteří

objednávali léky). Do centrální lékárny byly dodávány léky z tzv. „šlojsky“ (z německého schleuse – shromaždiště), kde byly příchozím vězňům odebírány osobní věci a majetek včetně léků. Osazenstvo lékárny muselo někdy obtížně identifikovat jednotlivé léky. Injekce a některé druhy léků dodávala lékárna v Roudnici nad Labem.

Ghetto Terezín sloužilo nacistům jako soustředovací ghetto pro Židy z protektorátu Čechy a Morava, Německé říše (včetně bývalého Rakouska), okupovaného Holandska a Dánska (ke konci války také z Maďarska a Slovenska). Dále mělo funkci průchozího tábora. Byly z něj vypravovány transporty do vyhlazovacích táborů na východě. Doposud jsem identifikoval 66 osob židovských farmaceutů z předválečné ČSR deportovaných do Terezína (z toho 30 žen). Dvacet osm z nich bylo zavražděno ve vyhlazovacím táboře Auschwitz. Z původního Německa bylo deportováno 18 a z Rakouska čtyři osoby. Z nich bylo sedm osob zavražděno.

Základním dokumentem k identifikaci léčiv v ghettu Terezín je Inventář skladu léčiv v Terezíně a přehledy dodávek léků (1942–1945) ze sbírky Židovského muzea v Praze. Ten je psán německy. Celkem měl 19 stránek (z toho léky byly na 16 z nich). Z toho je jedenáct rukopisných a pět strojopisných. Seznam celkem obsahoval 468 položek. Z toho bylo léčivých přípravků 391 položek (identifikoval jsem z nich 275). Dále seznam obsahoval 37 farmaceutických surovin a chemikálií a 40 rostlinných drog. Nejvíce jich pocházelo z Německa (151), ČSR (55), Švýcarska (9), Rakouska (9) a Nizozemska (7 položek). Z farmaceutických firem byly nejvíce zastoupeny Bayer (Německo, 24 léků), Remed Praha (ČSR, 24 léků), Merck (Německo, 23 léků) a Ing. Richard Heisler (ČSR, 11 léků). Z indikačních skupin byly nejvíce zastoupeny analgetika (24), antipyretika (21), roborantia a nutrientia (18), externa (16), gynekologika (16) a hemostatika (16).

FARMACIE A ZDRAVOTNÍ PÉČE V ŽENSKÝCH KLÁŠTERECH V RANÉM NOVOVĚKU

JINDŘICH KOLDA

Katedra sociální a klinické farmacie FaF UK, Hradec Králové

e-mail: koldajin@faf.cuni.cz

Na základě průzkumu archivních fondů k dějinám pražských benediktinek a celestinek z 16. až 18. století byly naznačeny základní rysy zdravotní péče o členky uzavřených řeholních společenství v době po tridentské katolické reformě. Péče byla organizována na základě vnitřních řádových předpisů (řeholí, konstitucí, statut) a byla v zásadě soustředěna do konventních infirmárií. Nemoc byla chápána jako následek Božího úradku a její snášení bylo veřejnou záležitostí – sestry umíraly obklopeny svými družkami, jimž ve statečném utrpení dávaly příklad hodný k následování. Výkon každodenní péče byl v rukou infirmárek, které měly k dispozici lékárnické pomocnice. Znalost léčby a práce s medikamenty byly také jednou z předností při přijetí do kláštera, zvláště u kandidátek, které neoplývaly dostatečnou částkou k financování pobytu v řádu. V ženských kláštřech raného novověku je také nutné hledat první skutečné farmaceutické profesionálky, které své povolání vykonávaly svobodně a bez závislosti na mužích. Jsou zachovány dokonce záznamy o tom, že se infirmářky od „neznámých žen“ učily přípravě některých medikamentů (masti, „vodičky na oči“ apod.). Přestože kláštery disponovaly poměrně slušně vybavenými lékárnami, zahradami a často přísunem surovin ze svých panství (jako „kořalka“), nebyly si schopné mnohé LP vyrobit samy. V takovém případě pak využívaly služeb nejbližších lékáren. Účetnictví dokládá, že řády v nich měly otevřené účty, které hradily vždy na konci roku (s přibývajícím podniky a novými LP se částky zvyšovaly na vrub nákupu surovin pro „domácí“ výrobu). Ženské kláštery obecně disponují daleko skromnějšími knihovnami než mužské – počty knih dosahují maximálně počtu mezi 100 a 200. Jen velmi malý díl tu představuje zdravotnická literatura – lze se tedy domnívat, že v případě lékáren byly veškeré znalosti uchovávány v jakýchsi nedochovaných receptářích. Pouze v případě závažných komplikací byli do kláštera zvaní zdravotníci zvnějšku, zejm. lékaři a chirurgové. Jejich často celoživotní „partnerství“ s kláštery se odráželo i ve skutečnosti, že z jejich rodin pocházely některé řeholnice.

SPECIALITY LÉKÁRNY U ČERNÉHO ORLA NA MALÉ STRANĚ

EVA STUPKOVÁ¹, JAN BABICA²

¹ Lékárna U Metra Strašnická, Praha

² České farmaceutické muzeum Kuks, středisko FaF UK, Hradec Králové

e-mail: eva.stupkova2@gmail.com

Sdělení bylo zaměřeno na speciality lékárny U Černého orla v období od roku 1857 do roku 1930. Lékár-

na U Černého orla na Malé Straně v Praze má bohatou a pestrou historii a zároveň sehrála klíčovou roli v rozvoji velkovýroby léčivých přípravků. V průběhu sledovaného období zde působili postupně lékárníci Benjamin, Karel a Jiří Fragnerovi. V lékárně se vyrábělo velké množství přípravků v různých lékových formách (z nejstarších např. Pražská domácí mast nebo Dr. Rosy Balsám). Na počátku 20. století byla nabídka lékárny ještě pestřejší. Lékárna produkovala nejen léčivé přípravky (Buccavaccedrol, Galegol aj.), ale i mléčné výrobky, pochutiny, cukrovinky. Ve dvacátých letech 20. století se sortiment podstatně rozšířil a v roce 1930 byla výroba přesunuta do nově vybudované továrny B. Fragner v Dolních Měcholupcích. Svoji neustále se rozšiřující nabídku prezentovali lékárníci Fragnerové prostřednictvím inzercí v denním tisku a časopisech i v odborných tiskovinách, např. lékařských zápisnicích. Jejich přípravky putovaly často desítky i stovky kilometrů daleko, byly nabízeny v zahraničí a také tam dodávány. Za povšimnutí stojí fakt, že některé přípravky, které vznikly v lékárně U Černého orla, se vyráběly mnoho let a celá řada z nich přešla v roce 1930 do tovární výroby nebo se vyráběla i po znárodnění v roce 1945. Výroba jiných přípravků sice skončila, jejich tradice však přetrvávala nebo stále přetrvává. Příkladem je Pražská domácí mast, na niž navázal kosmetický přípravek Everon (ačkoliv jeho složení bylo odlišné) nebo třeba Antiseptické ústní perle, jejichž pozdější název Antiperle převzal oblíbený produkt firmy Sfinx, následně rovněž produkt firmy LIPO. Některé z léčivých přípravků se vyráběly ještě koncem 20. století (Jopton, Guanar, Hysteps aj.) a Thymomel scillae se, byť s výrazně obměněným složením (z původních léčiv obsahuje pouze tymiánový extrakt) a pozměněným názvem (Thymomel), avšak s obdobnou indikací se vyrábí dodnes.

RANĚ NOVOVĚKÝ FARMACEUTICKO-BOTANICKÝ RUKOPIS – MOŽNOSTI A LIMITY HISTORICKÉHO VÝZKUMU

LADISLAV SVATOŠ

České farmaceutické muzeum Kuks, středisko FaF UK, Hradec Králové

e-mail: svatos@faf.cuni.cz

Ve fondu Českého farmaceutického muzea se nachází bohatě ilustrovaný rukopis evidentně farmaceutického a botanického obsahu. Přestože je ve vlastnictví různých farmaceutických institucí již jedno a čtvrt století, dosud nebyl podroben důkladnějšímu zkoumání. To se stalo až v poslední době a nyní tedy mohou být předloženy jeho výsledky a současně nastíněny pracovní metody výzkumu tohoto typu dokladů. Jde v podstatě o vnější analýzu knižního bloku a studium samotného textu. Psací látkou je papír o rozměrech 19,5 × 16 cm, který má filigránovou mřížku a vodoznak s nápisem ALLMODPAPIER, snad z pardubické papírny, která zanikla roku 1735. Rukopis je složen z kvaternů (čtyři sešité dvoulisty = osm folií).

Jazykem díla je němčina, názvy rostlin a recepty jsou latinsky. Hlavní text je psán německou novogotickou

kurzívou, nadpisy kapitol kresleným humanistickým písmem, latinský text je humanistickým písmem. Druh písma řadí dílo do první poloviny 18. století.

Dochovalo se 297 folií, z toho 108 ilustrací, přičemž číslování a dva kompletní rejstříky umožňují rekonstruovat původní obsah celého díla. Obrazovou část tvořilo původně 205 ilustrací, s prázdnými listy celkem 28 kvaternů (224 folií). Text byl jen k 129 rostlinám, včetně latinského a německého rejstříku měl 22 kvaternů (176 folií). Knižní blok měl tedy při zhotovení 50 kvaternů (400 folií).

Chybí titulní list, o autorovi lze něco zjistit pouze analýzou textu. Nikde se sám nejmenuje, považoval se za Němce (bey uns teütschen; bey uns hier in Teutschland). Znal dobře české reálie (výskyt rostlin apod.), uvádí např. bohemismus Gollatschen – koláče. Byl jistě praktikujícím lékařem a autorem dalšího neznámého spisu. Dobře znal díla lékařských autorů a botaniků od antiky do 17. století. Hypoteticky to byl lékař, český Němec (nebo Němec žijící v Čechách) se zahraničními zkušenostmi. Absence dedikace vylučuje lékaře ve službách aristokracie, asi tedy byl z akademického prostředí.

Obsahem spisu je 125 článků (původně 129) o léčivých rostlinách. Mají jednotný formát: obecný popis rostliny; Von dem Nahmen (názvy v dalších jazycích); Natur, Krafft und Wirkung (povaha materie, zařazení do dobové systematiky a z toho vyplývající terapeutické účinky); Von dem Gebrauch (konkrétní užití, někdy rozlišené na vnitřní a vnější, často s konkrétními lékovými formami).

O historii vlastnictví spisu není nic známo do konce 19. století. Podle razítek je nejstarším známým majitelem Ph. Mag. Jan Nosek, který ho 1895 věnoval Farmaceutické společnosti. Její knihovna za 2. světové války připadla Ústřednímu svazu lékárníků, poté tzv. Lékárníckému muzeu v Praze, dále FaF MU v Brně, FaF UK v Bratislavě, FaF UK v Hradci Králové a nyní je v Českém farmaceutickém muzeu.

Další možností výzkumu je důkladná textová analýza a komparace se zdrojovými texty. Rukopis prošel restaurováním a je v současnosti digitalizován v rámci dotačního programu VISK 6 – Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica.

institucí jsou známá z různých univerzitních měst Evropy z 19. a začátku 20. století. Zpravidla se jednalo o uzavřené ústavní lékárny, sloužící především k zásobování klinik univerzity/fakulty léčivy a částečně k výukovým účelům. Nový koncept univerzitních, resp. fakultních lékáren, se začal vytvářet po 2. světové válce, kdy farmaceutické studium bylo prodlouženo, došlo ke zrušení předuniverzitní aspirantské praxe a konstituovaly se samostatné farmaceutické fakulty. Na Farmaceutické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (1952–1960) vznikl projekt vlastní fakultní lékárny od poloviny padesátých let 20. století pod gescí Katedry galenické farmacie, z níž se později vyloučila samostatná Katedra farmaceutického provozu. Cílem budování lékárny bylo poskytnout studentům možnost praktického vzdělávání na pracovišti vysoké odborné úrovně, které v reálném provozu poskytuje lékárenskou péči pro ambulantní i ústavní zdravotní péči. Fakultní lékárna byla vybudována v centru Brna v ulici Orlí a její výstavba dokončena v roce 1960. Její činnost byla zahájena výstavou „Jak se připravuje lék“, otevřenou široké veřejnosti po dobu 2 týdnů v dubnu 1960. Reálný provoz lékárny byl zahájen na konci srpna 1960 v rámci OÚNZ Brno-venkov a na základě dohody mezi ředitelstvím OÚNZ a Farmaceutické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě (která se stala právní nástupkyní brněnské fakulty po jejím zrušení k 1. září 1960), lékárna sloužila jako výuková základna fakulty. Fakultní lékárna byla lékárnou III., tedy nejvyššího typu, která zajišťovala komplexní služby pro ambulantní i lůžková zdravotnická zařízení a širokou veřejnost. Při jejím budování a zařizování se dbalo na funkčnost, účelnost a nové vývojové trendy lékárenství spočívající ve větší orientaci na pacienta a jeho farmakoterapii. V letech 1972–1973 prošla lékárna rozsáhlou rekonstrukcí, která byla realizována ve spolupráci s odborníky Rozvojového lékárenského střediska v Praze. V rámci této rekonstrukce byly v oficiálně instalovány kruhové dispenzační boxy a uzavřený televizní okruh (CCTV) umožňující sledování dispenzačního procesu studenty ve výukovém zázemí lékárny. V novodobém vývoji brněnské farmaceutického vysokého školství navázala Farmaceutická fakulta Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně na tuto tradici otevřením vlastní Fakultní lékárny v areálu univerzity v roce 2003.

LXVII. sympozium z historie farmacie a veterinární medicíny

Brno, 6. listopadu 2019

Z DĚJIN FAKULTNÍ LÉKÁRNY V BRNĚ
TÜNDE AMBRUS, JOZEF KOLÁŘ

Ústav aplikované farmacie FaF VFU Brno
e-mail: ambrust@vfu.cz

Specializovaná zařízení lékárenské péče, zřizovaná v rámci medicínských a farmaceutických vzdělávacích

LIEK LIQUOR POLYCHRESTUS V DIELE JÁNA JUSTUSA TORKOŠA

TOMÁŠ HAMAR

Ústav cudzích jazykov LF UK, Bratislava
e-mail: tomas.hamar@fmed.uniba.sk

Osemnásťte storočie je kľúčovým obdobím vo vývine vedných oborov zameraných na uchovávanie a obnovu ľudského zdravia. Bratislava bola v tomto období centrom diania Uhorska: politického i zdravotnícko-osvetového. Na čele hierarchie zdravotníckych povolání stál

Physicus ordinarius urbis Posoniensis – hlavný mestský lekár Bratislavy. Túto funkciu zastával 30 rokov Ján Justus Torkoš, autor farmaceutického diela *Taxa pharmaceutica Posoniensis*. Bol študentom Mateja Bela a okrem vzdelania v oblasti medicíny disponoval výbornými vedomosťami z oblasti chémie a farmácie. Zachovali sa nám tri jeho diela venujúce sa „tinktúre na mnohoraké použitie“, ktorej latinské meno znie *Liquor polychrestus*. Diela sú písané v latinskom, nemeckom, maďarskom jazyku a v slovakizovanej češtine a majú rôzny rozsah. Niektoré sú spracované knižne, iné majú charakter propagačných materiálov a svojou štruktúrou pripomínajú modernú informáciu pre používateľa lieku. Zatiaľ čo moderný farmaceutický výskum smeruje k vysokej špecifikácii liečby, v 18. storočí ešte nebolo neobvyklým javom hľadanie panaceie – univerzálneho prostriedku liečby všetkých chorôb. *Liquor polychrestus* nemal ambíciu liečiť úplne všetky ochorenia, ale vyznačoval sa širokým terapeutickým využitím (od bolestivého močenia cez melanchóliu a hystériu až po artritídu). Jeho účinok bol postavený na Hippokratovskej humorálnej patológii a liečili sa ním ochorenia súvisiace s tekutinami žľe a hlien. Hlavnou zložkou prípravku tinktúry bola v prírode sa vyskytujúca zásaditá minerálna soľ pochádzajúca z panónskej oblasti (*Sal minerale alcalicum nativum Pannonicum*). Zlúčenina bola objavená v roku 1754 v rámci výskumnej cesty, ktorej zámerom bolo preskúmanie chemických a liečivých vlastností neznámeho prameňa vo Zvolenskej stolici. Chemickými skúškami Torkoš zistil, že prameň obsahuje zásaditú soľ voľne sa vyskytujúcu v prírode, čo jeho vedeckí predchodcovia považovali podľa Torkošových slov za non-ens (vec, ktorá nemôže existovať). Uvedená soľ slúžila Torkošovi ako účinná látka dvoch liečivých prípravkov: *Sal polychrestum alcalicum* – alkalická soľ na mnohoraké použitie a *Liquor polychrestus alcalicus* – alkalická tinktúra na mnohoraké použitie. Torkoš venoval celý svoj vedecký potenciál výskumu liečivých účinkov uvedených prípravkov, ich propagácii a popularizácii pri liečbe širokého spektra ochorení. Výsledky svojej vedeckej činnosti spracoval vo viacerých publikáciách.

PŘÍPAD KLAN – FARMACEUTICKÁ KONTROLA JAKO NÁSTROJ REPRESE V TOTALITNÍM ČESKOSLOVENSKU

LADISLAV SVATOŠ, JAN BABICA, LADISLAVA VALÁŠKOVÁ

České farmaceutické muzeum Kuks, středisko FaF UK, Hradec Králové
e-mail: svatos@faf.cuni.cz

Zdeněk František Klan se narodil roku 1894, v roce 1917 byl na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze jmenován magistrem farmacie. V roce 1920 byl promován doktorem filozofie, jako stipendista Rockefellerovy nadace absolvoval v letech 1920–1922 studijní pobyt v USA. Roku 1947 byl jmenován docentem pro obor

farmakognozie na přírodovědecké fakultě UK. V roce 1924 založil firmu *Dr. Mr. Zdeněk F. Klan farmaceuticko-chemická laboratoř*. Podnik nikdy neměl moderní továrnu, ačkoliv se Klan snažil získat vyhovující prostory. V roce 1947 měl 103 zaměstnanců a vyrobil 2 000 000 ampulí, 4 000 000 tablet a dražé a další lékové formy. Ve firmě působila kontrolní a rešeršní laboratoř chemická a biologická.

V roce 1945 v ČSR působilo asi 300 výrobců farmaceutik (většinou malých nebo středních podniků). V témže roce byly znárodněny farmaceutické podniky nad 50 zaměstnanců, komunisté po roce 1948 znárodnili celou výrobu a distribuci léčiv. Klanova firma byla 27. února 1948 převedena pod národní správu, nakonec byl podnik zrušen.

V dubnu 1948 došlo po aplikaci injekčního roztoku NaCl vyrobeného firmou Z. Klan k úmrtí novorozence a k výskytu vážných zdravotních komplikací dalších sedmi kojenců. Vyšetřováním bylo zjištěno, že ampule s roztokem aplikovaným zemřelému novorozenci obsahovaly cca 10krát vyšší koncentraci NaCl (6,28 % až 11,57 % místo deklarovaných 0,85 %) a další ampule až o 14 % NaCl více (0,97 % vs. deklarovaných 0,85 %). V listopadu 1948 byl Zdeněk Klan a další čtyři zaměstnanci obviněni. Klanova vina měla spočívat v zaměstnávání nekvalifikované síly, nedostatečné kontrole a nezajištění chemické a bakteriologické kontroly injekcí. Klan byl jako jediný vyšetřován vazebně.

Hájil se tím, že se věnoval akademické kariéře a řízením podniku byl pověřen technický ředitel, osobně nedal souhlas se zaměstnáním nekvalifikovaných sil, kontrola se prováděla jen u těch přípravků, u kterých byla vyžadována Státním zdravotním ústavem. V lednu 1949 byli čtyři z pěti obžalovaných odsouzeni podle § 335 a 337 trestního zákona z roku 1852. Pracovnice Winterová, která roztok namíchala, na 1 rok, její nadřízení na 18 měsíců, Zdeněk Klan na 2 a půl roku (maximum byly 3). Zdeněk Klan byl propuštěn z vězení počátkem roku 1951, ale již 14. května 1951 zemřel ve věku nedožitých 57 let.

Okolnosti případu ukazují na politický podtext. Vyšetřování vedla Státní bezpečnost, politická policie řízená KSČ. Ačkoliv Klanova role v případě byla nepřímá, jediný šel do vazby. Nepohodlný byl sociálním statutem majitele továrny, vzděláním, kontakty do ideově nepřátelských zemí a veřejnými aktivitami. Politickému zadání odpovídala i výše trestů – nejméně pro přímou pachatelku, nejvíce pro majitele továrny. Přes jasnou skutkovou podstatu lze případ označit jako politický.

Výroba léčiv v Klanově továrně neměla nastaveny dostatečné kontrolní mechanismy. Tehdejší legislativa ale neupravovala povinnost výrobců léků provádět systematickou kontrolu kvality všech přípravků. Zodpovědnost Z. Klana podle soudu vyplývala obecně z jeho odbornosti. Klanův případ je tragickou připomínkou nutnosti důsledné farmaceutické kontroly, ale i symbolem likvidace nezávislých výrobců farmaceutik v Československu komunisty.

VĚŘÍŠOVA SBÍRKA V KUKSU – NOVÁ AKVIZICE ČESKÉHO FARMACEUTICKÉHO MUZEA

LADISLAVA VALÁŠKOVÁ

České farmaceutické muzeum Kuks, středisko FaF UK, Hradec Králové

e-mail: valaskova@faf.cuni.cz

RNDr. PhMr. Otomar Věříš, CSc., byl český farmaceut trvale žijící ve Švýcarsku, který byl sběratelem farmaceutických historických předmětů a ještě za svého života se rozhodl celou sbírku čítající cca 1000 položek darovat Českému farmaceutickému muzeu v Kuksu. Podmínkou daru bylo její vystavení v celém rozsahu, bez dělení na jednotlivé části. V roce 2015 byla podepsána darovací smlouva mezi dr. Věříšem a zřizovatelkou ČFM, Farmaceutickou fakultou v Hradci Králové, resp. Univerzitou Karlovou v Praze. Ve smlouvě dárce stanovil termín převozu rok 2018. Bohužel z důvodu náhlého úmrtí dr. Věříše došlo k pozastavení organizování transportu lékárenských předmětů ze Švýcarska do České republiky. K realizaci převozu došlo v červnu 2019, kdy zaměstnanci ČFM Jan Babica, Ladislav Svatoš a Ladislava Valášková všechny předměty odborně připravili k náročnému převozu.

Celá sbírka obsahuje: keramické a porcelánové nádoby – 400 ks, skleněné nádoby – 300 ks, dřevěné stojatky – 50 ks, kovové stojatky – 20 ks, hmoždíře – 120 ks, váhy – 10 ks, různé lékárenské předměty – 50 ks. V současné době zaměstnanci muzea pracují na evidenci sbírky a poté bude celá sbírka instalována a vystavena.

OSOBNOST LÉKÁRA V DIELE QUINTA SERENA LINDA VASILOVÁ

Ústav cudzích jazykov LF UK, Bratislava

e-mail: linda.vasilova@fmed.uniba.sk

Medicína ako vedecký odbor, ale aj etika lekárskej profesie sa formovali v antike. Súčasťou tejto tradície je veršovaný receptár *Liber medicinalis*. Ide o súpis lekárenských predpisov na liečbu 64 chorôb a stavov, ktorý sa pripisuje Quintovi Serenovi, neskororímskemu autorovi z prelomu 2. a 3. storočia po Kr. Toto obdobie v dejinách starovekého Ríma možno nazvať úpadkovým, čo sa v literatúre prejavilo odpisovaním a napodobňovaním veľkých vzorov. Témy a výrazové prostriedky, ktoré sa objavujú v *Liber medicinalis*, možno považovať za manieristické. Najviac odborných poznatkov čerpal autor z Plinia staršieho, autora diela *Naturalis historia*, alebo ešte pravdepodobnejšie z neskorších kompilácií

jeho kníh. Medzi najväčšie Serenove etické vzory patria Hippokratés a Galénos. Vývoj medicíny bol oddávna spätý s filozofiou, ktorá zdôrazňovala mravný aspekt lekárskeho povolania. I keď v receptári *Liber medicinalis* nenájdeme filozofické pasáže, autor sa na viacerých miestach vymedzuje voči nemravným lekárom, pričom naznačuje, že on sám je najlepší.

Často kritizovaným slabým miestom lekárskeho stavu bolo šarlatánstvo. Antickí lekári nemali povinnosť získať oficiálne vzdelanie ani licenciu, ktoré by ich oprávňovali na výkon povolania. V princípe mohol teda liečiť ktokoľvek a našlo sa aj mnoho šarlatánov a mastičkárov, ktorí sa chceli obohatiť na ľudskom nešťastí. Organizovanú prípravu lekárov zaviedol až rímsky cisár Alexander Severus, a to v prvej polovici 3. storočia, teda zrejme po smrti autora *Liber medicinalis*. Ten sa vo svojom diele vyjadruje o šarlatánstve s pohrdaním, konkrétne odsudzuje používanie menej účinných, ale drahých liekov. Podobné výčitky nájdeme u Hippokrata, ktorý napríklad hovorí, že šarlatánstvom je použitie efektného, no menej účinného obväzu. Serenus na viacerých miestach prerušuje odborný text, aby čitateľa ubezpečil o svojej erudícii a o účinnosti svojich liekov, a tak posilnil svoju pozíciu dôveryhodnosti.

Podľa hippokratovskej tradície má byť lekár neúplatný. Pre rímsku medicínu bol spočiatku typický odpor ku všetkému gréckemu, teda aj k lekárom. Napríklad Plínius starší bol známy kritikou lekárov, ktorí sú podľa neho len oberajú Rimanov o peniaze. Tento postoj je príznačnou črtou *Liber medicinalis*. Celé dielo je založené na výbere jednoduchých liečebných prostriedkov, ktoré sú dostupné každému. Tento typ receptárov bol v neskorej antike obľúbený. Boli známe ako *euporista* (εὐπόριστα – ľahko zohnateľné). Autor sa nevyhýba ani prostriedkom, ktoré zaraďujeme do kategórie *Drecksapotheke*. Týmto novovekým termínom sa označuje používanie rôznych nechutných látok, ako sú výlučky a odpad na liečbu.

Napokon, autor v texte naznačuje svoju empatiu voči pacientom. Môže ísť o odkaz na predkresťanský koncept dobrého, teda profesionálneho lekára, ktorý má svoj základ u Hippokrata. Hoci odborníci si všímajú, že v hippokratovských spisoch nemožno nájsť charakteristiku lekára ako cnostného človeka, predsa sú podľa neho vľúdnosť, pokoj, schopnosť navodiť príjemnú atmosféru, komunikačná zručnosť a obetavosť vítanými vlastnosťami lekára. V receptári *Liber medicinalis* sa autor Quintus Serenus dotýka všetkých významných aspektov antickej lekárskej etiky. Hoci ide o nevelké dielo z epigónskeho obdobia antickej lekárskej spisby, predsa má svoje miesto v dejinách medicíny a jej etických princípov.